

ПУБЛІЦИСТИЧНІ СТУДІЇ МИКОЛИ ЄВШАНА ЯК ЗАСІБ ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-СВІДОМОГО ЧИТАЧА

Надія Голубінка

Національний університет „Львівська політехніка” (Україна)

Резюме. Проаналізовано публіцистику Миколи Євшана – провідного літературного критика кінця XIX – початку XX ст.

Ключові слова: публіцистика, національне виховання, літературна критика, публіцистична стаття

В історії соціально-політичної думки публіцистика завжди посідала почесне місце і відігравала важливу роль у розвитку суспільної свідомості. Саме публіцистика здатна оперативно осмислити і дати належну оцінку явищам і темам, по-справжньому заглибитись у проблеми реальності, вплинути на формування громадської думки, зрештою, реально взяти активну участь у державотворчих процесах. Підпорядковувати свій талант самовідданому служінню народові, засобами слова активно втручатися в життя, порушувати й домагатися вирішення соціально значущих проблем – все це намагалися робити найкращі представники цього жанру, чії нариси, статті, виступи стали зразками класичної публіцистики, взірцем єдиного сплаву думки і слова, який ясністю стилю, емоційністю й науковою глибиною, діалектикою пошуку й вірою в майбутнє наснажує та виховує читацьку аудиторію.

Вищим принципом творчості публіциста є єдність слова і діла, злиття світогляду, переконань з реальними вчинками. Саме цим принципом керувався Микола Євшан.

Масштабність та глибина літературних зацікавлень Миколи Євшана (від Драгоманова, Шевченка, Коцюбинського, Лепкого, Карманського, Кобилянської до Пруса, Ленау, Руссо, Кіплінга, Конопніцької) дозволила йому посісти одне з чільних місць серед української інтелектуальної еліти кінця XIX – початку XX ст. При всій багатогранності таланту літературного критика Микола Євшан був насамперед журналістом. Навіть його літературно-критичні студії мали яскраве публіцистичне звучання. Публіцистичність як невід’ємна риса літературно-критичних виступів була не тільки складовим елементом твору. Вона сприяла дохідливості матеріалу, загостренню уваги на головному і тим самим набувала значення важливого позитивного

фактора, який допомагав активнішому втручанню в життя, поглибленому аналізу змісту і форми художнього твору.

Мабуть, до цього спричинилися тісні контакти і плідна співпраця з „Літературно-науковим вісником” та „Українською хатою”, де, власне, і були надруковані найвідоміші Євшанові твори. А ще – історична епоха, епоха гострих соціальних катаклізмів, Першої світової війни. Епоха, що змусила змінити перо критика на зброю вояка, в атмосфері великих надій і в передчутті можливої катастрофи змусила зазвучати на сторінках преси мужній і пристрасний голос одного з тих, хто ще не втратив віру в перемогу, а спробував з хаосу створити нову людину і новий світ.

Хоча публіцистичний доробок Миколи Євшана невеликий, але вагомий і своєрідний. Аналізуючи публіцистичні виступи, ми намагалися розкривати не стільки характер ідей, думок, які автор пропагує, скільки способи і прийоми донесення цих ідей та думок до читача. В аналізі публіцистичної майстерності ми розглядаємо втілення творчого задуму письменника у творі і сприйняття його читачем як єдиний динамічний процес.

Публіцистиці Євшана притаманна насамперед яскраво виражена полемічна спрямованість. Для того, щоб переконати читача, залучити його на свою сторону, публіцист збагачує правила логічних доказів засобами художньої виразності, перш за все сатиричними. Контраргументація у нього завжди співіснує з насмішкою, іронією, сарказмом. „Серед того хитання то туди то сюди, відповідно до об’єктивних обставин, розбиваються наші сили і ми не знаємо, на чім стати. Мучимось і кидаємо собою як звір в тенетах, а неначе злодій прокрадається в певних інтервалах до нашої свідомості думка: таки перед тим було ліпше. Горе нам, як та думка візьме над нами верх! Бо тоді помандруємо знов під „царя” або „цісаря”¹.

Проблемні прийоми в публіцистиці Миколи Євшана – це логічні докази, доповнені і підсилені сатиричними засобами емоційного впливу на читача. Однак уся сила іронії полягає в тому, що, безпосередньо не викриваючи опонента, Євшан створив тип не зовсім достойної людини. Так, у статті „Професор Масарик про Росію і Україну” Євшан детально аналізує діяльність і творчість цього чеського парламентариста. Та одне зауваження – і образ позитивного політичного діяча похитнувся. „Масарик вперто називає нас „малоросами”, хоч бачить і повинен бачити, що ми називаємо себе українцями. Твердить, що в Росії „з слов’янських народів є властиво тільки поляки”, а малоросів ще не визнано за окрему націю².

І як логічний висновок, що допоміг би читачеві зорієнтуватись у вирі світової політики, зрозуміти, хто ж по-справжньому прихильний до України та

¹ М. Євшан, *Порожнє місце. Історія учителькою життя?*, в: *Народ*, ч. 15, 1919.

² М. Євшан, *Професор Масарик про Росію та Україну*, в: *Літературно-науковий вістник*, 1914, т. XIV, с. 289.

її народу: „Отже вся крутанина Масарика, дволичне відношення до українства, так зручно масковане „об’єктивністю” і констатуванням історичних фактів, – се інтенсивний показчик політичного русофільства чеських поступовців, серед яких Масарик веде перед.

Для нас се не новина, не перший раз ми таке чули. Неприємно тільки те, що автор маскує себе, не має рішучості виступити ясно і одверто, а, ховаючись за об’єктивність і „історичні факти”, робить нам більшу шкоду, якби виступив одвертим русофільським агітатором”³.

Важливу роль у публіцистичних статтях Миколи Євшана відіграє заголовок. Він формує головну тему, певною мірою пояснює ставлення автора до тих чи інших суспільних явищ життя. У точних, сповнених глибокого сенсу заголовках завжди відчувається політична злободенність, призначення їх – заінтригувати читача: „Великі роковини України”, „Українські кордони”, „Безплатні пасажири (Про українське dolce far niente)”, „Порожнє місце. Історія учителькою життя?”.

Формою розгортання теми в публіцистиці Євшана є думка, яка розвивається по висхідній лінії, у драматичному зіткненні з поглядами і вчинками супротивника. Вона має свою зав’язку, кульмінацію і розв’язку. Роль зав’язки відіграє вступна частина публіцистичного твору – зачин.

Микола Євшан завжди починає з головного, відразу вводить читача в суть питання. У зв’язку з цим можна сформулювати певні функції, які виконує зачин у Євшановій публіцистиці.

Перша функція – пізнавальна, чи програмна, обумовлена предметом дослідження: автор визначає тему, окреслює проблему, формулює питання, які він розглядатиме. „У нашій історії дотепер були тільки початки рідної школи, але української школи ще не було. Відомо: нема ніякого загального виховання, виховання ненаціонального, яке могло б в однаковій мірі задовольнити всі національні типи й характери, не порушуючи їх духовної рівноваги та не затираючи їх індивідуальності”⁴. Так, з формулювання головної тези, починається стаття „Національне виховання”.

Друга функція – оцінювальна. Перш ніж розпочати дослідження явищ, Євшан уже у вступі чітко і недвозначно визначає своє ставлення до них. Уведенням оцінювального моменту публіцист відтворює власний пізнавальний процес, скеровує творчий пошук читача і тим самим полегшує сприйняття викладу. Разом з тим він не нав’язує читачеві свою точку зору, уникаючи менторства та категоричності. „Коли я говорю про брак національної культури серед українців – не хочу образити нікого і не обезцінюю тих проб, які у нас зроблено. Дещо у нас є і те „дещо” навіть дуже „багато”, коли брати факти нашого культурного життя без зв’язку

³ Там само.

⁴ М. Євшан, *Національне виховання*, в: *Народ*, ч. 32, 1919.

з сучасним моментом будівництва власної державності, а оцінювати буде кожний для себе окремо⁵.

Третя функція – заклично-скеровувальна, психологічна, контактна. Вона ще більшою мірою обумовлена не стільки предметом дослідження, скільки властивостями процесу пізнання, політичним та інтелектуальним рівнем читацької аудиторії, її ставленням до тих поглядів, які пропагує публіцист.

Уміння підійти до читацького загалу, завоювати його симпатії є обов'язковою умовою успішності та дієвості пропаганди. Ось чому Євшан завжди намагався увійти в контакт з читачем, залучити його на свій бік. Для досягнення цієї мети він широко використовує в зачині різноманітні засоби інтимізації. Це і запитання-відповіді: „Що таке українська історія, яка дійшла до свідомості української інтелігенції? Се збірка чи група певних історичних фактів, в які кожен українець повинен вірити і шанувати їх...”⁶; і безпосередні звертання до читача „українська громадо”, „українська інтелігенціє”.

Однак цим не завершується психологічне підготування аудиторії. Публіцистові потрібен не просто доброзичливий читач, а насамперед активний співучасник його дослідження, рівноправний співавтор творчого пошуку істини. Для цього Микола Євшан уводить читача в коло свого світосприйняття, в коло своїх думок і почуттів. Публіцист вказує на помилковість узвичаєних уявлень, повідомляючи читачеві певну суму знань, необхідних для того, щоб він міг стежити за подальшим розвитком думки, передає йому за допомогою яскравого художнього слова свій емоційний стан. Готуючи у такий спосіб читача, Євшан створює в зачині своєрідну основу, з якої починається рух думки до сутності факту суспільного життя.

Так, у статті, присвяченій проблемам національного виховання, Євшан у зачині передусім узагальнено окреслює тему подальших роздумів, скеровуючи думки читача у відповідне русло: „Отже, немає виховання, яке було би щодо змісту спільним для всіх, всяке виховання остаточно сходиться до національного виховання. Зміст виховання і його тенденції мусять відповідати конкретним обставинам національного життя, рахуватися з народною психікою і її проблемами, кристалізувати характер нації та давати напрям її моральному розвитку”⁷.

Основою публіцистичних творів Миколи Євшана є аргументувальна частина, в якій доводиться правильність позиції, сформульованої в зачині. Вона містить аналіз фактів, полеміку і коментарі, попередні узагальнення і головний висновок, який формулює суть досліджуваного явища. Цей

⁵ М. Євшан, *Національне культура – підстава державності нації*, в: *Народ*, ч. 15, 1919.

⁶ М. Євшан, *Порожнє місце. Історія учителькою життя?*, в: *Народ*, ч. 15, 1919.

⁷ М. Євшан, *Національне виховання*, в: *Народ*, ч. 32, 1919.

логічний процес не сухий і безбарвний, а живий, яскравий, емоційно напружений. Цьому сприяє не тільки широке використання образних засобів (живе джерело національної культури, національна робітня, цілюща вода живого слова, міняйли і крамарі, геть з храму⁸), а й послідовність розташування фактів і попередніх узагальнень.

Простежуючи хід аргументації у багатьох публіцистичних виступах Євшана, не можна не зауважити, що кожна наступна група фактів і зроблених на їх основі попередніх висновків ніби вилучає необхідність існування попередніх, поглинає їх. Останній аргумент – вирішальний, абсолютно достатній для доведення авторської тези, незалежно від попередніх. Однак це не означає, що попередні аргументи зайві у публіцистичному творі. Проміжні висновки є точками росту ідеї, сходинками у розвитку думки, по яких публіцист веде читача до суті факту. Він ніби вводить читача в лабораторію своєї думки, разом з ним досліджує явище і поступово підходить до висновку.

Ідейна насиченість публіцистичних творів Миколи Євшана визначила і своєрідність їх стилістики, що полягає в активності та динамічності слова, яке пробуджує увагу читача, емоційно наснажує його, змушує замислитись над актуальними суспільно-політичними проблемами.

Різні види тропів (метафори, гіперболи, іронія) були підпорядковані завданням пропаганди передової думки і насичені великим емоційним пафосом. „Сімсот літ ми були плодочим гноем для чужих історій і чужих культур на нашій землі, своїми кістками будували греблі для всяких імперіалізмів і гинули анонімно, ніким, ніде не признані.

А тепер ми маємо зігнати, аби тим буйніші могли вирости нові паростки нашого українського життя, української культури і державності. Хіба це не почесна роля? Яка біда, що ми не будемо купатися в соняшнім промінні під українським небом: ми не зазнали і так тої розкоші, то й ні за чим жалкувати”⁹. „Українські духовні та культурні пустирі багато потребують гною, аби зародити, багато крові треба, аби зростити українські широкі поля. І нема нам чого журитися тим, що вродить наш шляхетний посів: щира жертва, повна самозаперечення праця не можуть вродити кукілю”¹⁰. „Національна ненависть, ненависть газди в своїй хаті до першого ліпшого зайди, ненависть свідома своїх прав – здорова. Вона – а не що інше – стає на випадок небезпеки від ворога цементом, який лучить усі душі тим організуючим огнем, який так ярко вибухає в націо-нальній війні, який вповні заступає всякі організаційні параграфи”¹¹.

⁸ Там само.

⁹ М. Євшан, *Великі роковини України*, Відень 1910, с. 11.

¹⁰ Там само.

¹¹ Там само.

Невичерпним джерелом сильних емоційно-експресивних засобів є використання слів позитивної оцінки в переносному, негативному значенні та розмовної лексики для іронічного переосмислення образу, персонажу чи події: „...протест проти плоского песимізму, того скваснілого яблука”¹².

Микола Євшан належав до тих критиків, хто вперше застосував у своїй мові науково-технічні терміни для створення наскрізь умовних образів, в яких відображені певні риси суспільного життя, психології, історії людства. Такі образи за аналогією до тих чи інших фізичних чи хімічних явищ, суспільних процесів чи реалій суспільно-економічного життя увиразнюють авторську думку, підсилюють емоційність викладу: „Ніхто не зелектризував ані не потряс душі!”, „Кажучи тривіально, наша педагогіка працювала на збут, не маючи на увазі свого ринку”, „Ми хотіли показати свою власну історичну свідомість і сміялися з тих екстраваганцій націоналізму”¹³.

Цікавим авторським прийомом є зіставлення наукового терміна та слова розмовної лексики як засіб вираження іронічного, негативного чи, навпаки, позитивного ставлення до твору чи явища: „суспільний нелад гнилих болот”.

Надання розповідним реченням окличної інтонації, широке використання окличних та питальних речень, питання-ствердження та питання-заперечення служать засобом активізації уваги читача. Євшан то категорично заперечує чи обурюється, то прихильно оцінює, співчуває чи захоплюється. За рахунок емоційної насиченості тексту створюється ілюзія безперервного діалогу з читачем, присутності читача у момент написання твору. „Коли українська ідея має бути дійсно святою і найвищою, як говорилося все по всіх віках, то не може вона ґрунтуватися на обмані. Хто хоче себе називати дійсним робітником на рідній ниві, нехай замкне рот, не дурить других і себе, нехай зробить сповідь зі собою і переконається, чи чисті в нього руки і совість. Не лише приватна, але й громадська чесність та етика мусять рішучо стати на вищому ступені. Не може тут бути ніяких умовностей, ніяких уступок самому собі і другим, ніякої поблажливості, зрозуміння для людських слабостей одиниці, компромісів, – а що найгірше, тої обскуної подвійної бухгалтерії, яку так прекрасно знає наш пересічний патріот...”

Ціле життя наше повинно бути так концентроване на тій одній ідеї, ідеї національного відродження, аби в кождім поступку одиниці, в найменших навіть дрібницях вона проявила себе. Особливо тепер. Бо чим іншим

¹² М. Євшан, *Релігія Т. Шевченка*, в: *Українська хата*, кн. 4, 1910.

¹³ М. Євшан, *Національне виховання*, в: *Народ*, ч. 32, 1919; М. Євшан, *Релігія Т. Шевченка*, в: *Українська хата*, кн. 4, 1910; М. Євшан, *Професор Масарик про Росію та Україну*, в: *Літературно-науковий вістник*, т. XIV, 1914, с. 289.

ми можемо протиставити себе тій цілій зграї, що шаранчею насунула на нас з усіх боків?»¹⁴.

На основі аналізу публіцистичних творів Миколи Євшана можна сформулювати найважливіші притаманні їм риси: 1) політична гострота; 2) пропаганда прогресивних ідей визвольного руху; 3) поєднання наукового дослідження, соціального екскурсу з гострим політичним звертанням; 4) емоційна близькість автора до читача; 5) діалектична єдність логіко-понятійного й образно-емоційного мислення як невід’ємний критерій досконалості художньої форми.

Публіцистичне слово М. Євшана завжди пристрасне, точне і містке, підпорядковане самовідданому служінню народові, здатне активно втручатися в життя, порушувати й добиватися вирішення соціально важливих проблем.

Уміння всіма думками і помислами жити у майбутньому, об’єктивно та різнобічно оцінити і проаналізувати те чи інше суспільно-політичне явище з позиції людини безкомпромісної, далекоглядної та послідовної, вміння швидко й оперативно відгукуватися на конкретну подію чи факт, виявивши при цьому духовну творчу особистість справжнього митця, в якому органічно поєднувались таланти художника, політика і мислителя, – ось що вирізняє Миколу Євшана з-поміж багатьох визначних його сучасників і в когорті відомих діячів-українознавців дозволяє посісти одне з чільних місць.

ЛІТЕРАТУРА

- Євшан М., 1910. *Великі роковини України*, Відень, с. 11.
Євшан М., 1910. *Релігія Т. Шевченка*, в: *Українська хата*, 1910, кн. 4.
Євшан М., 1914. *Професор Масарик про Росію та Україну*, в: *Літературно-науковий вістник*, 1914, т. XIV, с. 289.
Євшан М., 1919. *Національне виховання*, в: *Народ*, ч. 32.
Євшан М., 1919. *Національне культура – підстава державності нації*, в: *Народ*, ч. 15.
Євшан М., 1919. *Національне культура – підстава державності нації*, в: *Народ*, ч. 20.
Євшан М., 1919. *Порожнє місце. Історія учителькою життя?*, в: *Народ*, ч. 15.

MYKOLA YEVSCHAN JOURNALISTIC STUDIES AS A MEANS OF EDUCATION NATIONAL CONSCIOUS READER

Summary. The journalism of Mykola Yevshan – the leading literary critic late XIX – early XX century had been analyzed.

Key words: journalism, national education, literary criticism, journalistic article

¹⁴ М. Євшан, *Національне культура – підстава державності нації*, в: *Народ*, 1919, ч. 20.